

Naslovnica: *Zaledenela geometrija na Cerknškem jezeru*. Foto: Petra Draškovič Pelc.

Proteus

Izbaja od leta 1933

Mesečnik za poljudno naravoslovje

Izdajatelj in založnik:

Priradoslovno društvo Slovenije

Odgovorni urednik:

prof. dr. Radovan Komel

Glavni urednik: dr. Tomaž Sajovic

Uredniški odbor:

Janja Benedik

prof. dr. Milan Brumen

dr. Igor Dakskobler

asist. dr. Andrej Godec

akad. prof. dr. Matija Gogala

dr. Matevž Novak

prof. dr. Gorazd Planinšič

prof. dr. Mihael Jožef Toman

prof. dr. Zvonka Zupanič Slavc

dr. Petra Draškovič Pelc

<http://www.proteus.si>

priradoslovno.drustvo@gmail.com

© Prirodoslovno društvo Slovenije, 2018.

Vse pravice pridržane.

Razmnoževanje ali reproduciranje celote ali posameznih delov brez pisnega dovoljenja izdajatelja ni dovoljeno.

Lektor: dr. Tomaž Sajovic

Oblikovanje: Eda Pavletič

Angleški prevod: Andreja Šalamon Verbič

Priprava slikovnega gradiva: Marjan Richter

Tisk: Trajanus d.o.o.

Svet revije Proteus:

prof. dr. Nina Gunde – Cimerman

prof. dr. Lučka Kajfež – Bogataj

prof. dr. Tamara Lah – Turnšek

prof. dr. Tomaž Pisanski

doc. dr. Peter Skoberne

prof. dr. Kazimir Tarman

Proteus izdaja Prirodoslovno društvo Slovenije. Na leto izide 10 števil, letnik ima 480 strani. Naklada: 1.600 izvodov.

Naslov izdajatelja in uredništva: Prirodoslovno društvo Slovenije, Poljanska 6, 1000 Ljubljana, telefon: (01) 252 19 14.

Cena posamezne številke v prosti prodaji je 5,50 EUR, za naročnike 4,50 EUR, za upokojence 3,70 EUR, za dijake in študente 3,50 EUR.

Celeletna naročnina je 45,00 EUR, za upokojence 37,00 EUR, za študente 35,00 EUR. 9,5 % DDV in poštnina sta vključena v ceno.

Poslovni račun: SI56 6100 0001 3352 882, davčna številka: SI 18379222. Proteus sofinancira: Agencija RS za raziskovalno dejavnost.

Proteus (tiskana izdaja) ISSN 0033-1805

Proteus (spletna izdaja) ISSN 2630-4147

Uvodnik

Rušenje slonokoščenih stolpov

Veliki francoski razsvetljenski mislec Denis Diderot (1713-1784) je o drugem razsvetljenskem velikanu Voltairju (1694-1778) zapisal sledeče besede občudovanja: »Drugi zgodovinarji govorijo o dejstvih, da bi nas seznanili z njimi. Vi govorite o njih zato, da bi v naših srcih zanečili močno sovraštvo do laganja, nevednosti, hinavščine, praznoverja in tiranije; in sovraštvo ostaja tudi takrat, ko se dejstev niti ne spominjamo več.« Diderotove besede kot *moto* uvajajo knjigo z naslovom *The Politics of History*, ki jo je leta 1970 napisal znameniti ameriški zgodovinar, univerzitetni profesor in družbeni aktivist Howard Zinn (1922-2010).

Zinn je v enem od intervjujev svoj življenjski *kredo* razložil takole: »Želel sem si, da bi moje pisanje o zgodovini in moje poučevanje zgodovine bili del družbenega boja. Želel sem biti del zgodovine in ne samo zapisovalec in učitelj zgodovine. [...] Z zgodovino sem se začel ukvarjati, ne da bi bil zgodovinar, ne da bi bil učenjak, ne da bi bil znanstvenik, ne da bi pisal znanstvene

članke za znanstvene revije, ne da bi hodil na znanstvene konference, da bi s prispevki dolgočasil kolege zgodovinarje. Z zgodovino sem se začel ukvarjati, ker sem bil družbeni aktivist že pri osemnajstih. [...] Ko se začel študirati zgodovino in začel razmišljati, da bi postal učitelj in pisal o zgodovini, sem že vedel, da ne bom postal nevtralni učitelj. Da ne bom postal enostavno 'učenjak'.

Tisto, kar je Diderota pri Voltairju navdušilo, je v bistvu enako sistem, kar je v poklicu in življenju vodilo Howarda Zinna: o zgodovini ne velja samo pisati, zgodovino je treba ustvarjati. Tako Zinnovo stališče je za novoveško ideologijo znanosti, po kateri mora biti vsako znanstveno početje »objektivno«, »brezinteresno« (»nezainteresirano«?) in »nevtravno«, - z drugimi besedami, iztrgano iz konkretnega družbeno-zgodovinskega konteksta in tako zaprto »v slonokoščeni stolp« -, problematično. V resnici je problematična prav sama novoveška ideologija znanosti. »Psiholog bi osupnil,« je zapisal Zinn, »če bi kdo samo namignil, da mora v zvezi z življenjem ali

smrtjo, zdravjem ali boleznijo zavzeti nevtralnemu stališču.«

Zelo pomenljivo je, da je novoveški ideologiji znanosti na las podobna tudi novoveška ideologija umetnosti, ki jo je v svojem besedilu *Prelo-mne umetnostne prakse (Veselje v gledanju, 2007)* morda najlepše razložil sociolog in družbeni aktivist Rastko Močnik (1944-). V njem razpravlja o partizanski kulturi in umetnosti, ki sta bili konstitutivni del protifašističnega narodnoosvobodilnega boja in sta se kot taki uprli tudi novoveški estetski in kulturni ideologiji. Po tej ideologiji, ki v vsej svoji nepremišljenosti še vedno prevladuje, morajo biti umetniški (in kulturni) izdelki - če hočejo veljati za umetnost - »iztrgani iz konkretnega in zgodovinskega konteksta, v katerem niso zgolj nastali, temveč so imeli tudi čisto natančno vlogo«.

Močnik to ponazarja z Giottovimi freskami v družinski kapeli Scrovegnijev v Padovi. Freske, naslikane v letih od 1303 do 1305, veljajo za poznosrednjeveško mojstrovino zahodne umetnosti in jih slogovno uvrščajo v tako imenovano protorenesanso. Z gradnjo kapele in Giottovo poslikavo se je posojevalec denarja iz Padove Enrico degli Scrovegni želel odkupiti za grehe svojega očeta, Reginalda degli Scrovegnija, ki je bil tako neznošen oderuh, da ga je italijanski pesnik Dante Alighieri v svoji *Božanski komediji* (1309-1321) »obsodil« na večno trpljenje v peklju. Oderuhi so bili - kot je zapisal francoski zgodovinar Jacques le Goff (1924-2014) - začetniki kapitalizma. Bili pa so tudi kristjani in cerkev je ostro preganjala oderuštvo. V družbi, v kateri je bila zavest vselej verska zavest, je oderuhe zadrževal tesnoba pred peklom. Oderuhovo upanje, da se bo s cerkveno »iznajdbo« vic v 12. stoletju in odkupovanjem za svoje grehe izognil peklju, je počasi tlakovalo gospodarstvu in družbi 13. stoletja pot v kapitalizem, v katerem je »oderuštvo« - ki se je preimenovalo v dobiček - postala samoumevna vrлина. In res - po našem ne-vemo-odkod-vzniklem, torej nemišljeno privzetem umevanju umetnosti lahko Giottove freske uživamo, tudi če ne poznamo opisanih družbeno-zgodovinskih okoliščin. Ali kot je še ostreje zapisal Močnik: »Za vzpostavitev estetske razsežnosti, v kateri danes gledamo Giotta, je *odločilno*, da so konkretne zgodovinske okoliščine, praktične predpostavke, družbeni vzroki za produkcijo umetniških del in njeni sočasni učin-

ki ponižani v pritlehno anekdotično kurioznost,« torej v nekaj, kar nima posebne vrednosti. Po novoveški, kapitalistični estetski ideologiji je umetnost avtonomna, torej »nad« vsakdanjo »banalnostjo« sveta. Nemški filozof Immanuel Kant (1724-1804) je avtonomijo umetnosti tudi »utemeljil«: umetnost je brezinteresna, saj »ne zbujata interesa za objekt«, ne čutnega ne moralnega ne spoznavnega, se pravi, da tudi nima nobenega zunanega smotra. Radikalna oblika takšnega razumevanja umetnosti, ki je nastala v 19. stoletju, je larpurlartizem, umetnostni nazor, po katerem je funkcija umetnosti samo še »estetska«.

Partizanska umetnostna in kulturna tvornost - nasprotno - ni hotela biti »avtonomna«. Bila je namreč neločljivi del boja za osvoboditev naroda, to pa je bil boj na življenje in smrt proti fašizmu in nacizmu, takrat »najbolj razviti obliki kapitalističnega barbarstva«. Narod je bilo mogoče osvoboditi - kot zapíše Močnik - le tako, da so odpravljali vse, kar je onemogočalo svobodo človeka in naroda. Z eno besedo, »podreti so morali kapitalistično družbo«, z njo pa tudi slonokoščeno zidovje, s katerim je kapitalistična ideologija umetnost in kulturo »varovala« pred stvarnim življenjem in vplivanjem nanj. Ali kot je zapisal mehiški slikar Diego Rivera (1886-1957): »Jasno je, da si buržoazija ne želi umetnosti, ki bi lahko služila revoluciji.« Protifašistični boj je v resnici bila socialistična revolucija v vseh ozirih.

Tudi zgodovinar Howard Zinn je rušil slonokoščeni stolp, v katerega je kapitalistična ideologija želela »zapreti« tudi znanost. V uvodu svoje knjige je zapisal: »Ali ne bi moral zgodovinar v svetu, kjer otroci še vedno trpijo lakoto in nanje padajo bombe, v imenu vrednot, v katere iskreno in globoko veruje, s svojim pisanjem vred pogumno zakorakati v areno življenja? Ali nismo zgodovinarji najprej ljudje in *prav zaradi tega* strokovnjaki?«

Močnik je zapisal: »Sodobna umetnost je lahko le politična umetnost, če to ni, je zgolj estetizirajoči kič.« Znanstvenik Zinn je stal na podobnem stališču - znanost je lahko samo politična, torej taka, ki si prizadeva za boljši svet, drugače je zgolj scientizem, ki zaradi zagovarjanja avtonomije, to je brezbriznosti do družbenih okoliščin, te okoliščine, z vsemi nepravičnostmi vred, samo utrjuje.

Tomaž Sajovic